कु.शुभांगी किसन माने
घर नं.११, मु.विकास नगर,
पो.संगमनगर, ता.जि.सातारा

प्रतिज्ञापत्र

''बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथांचा चिकित्सक अभ्यास'' ('खिडकीलाही डोळे असतात' आणि 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' च्या अनुषंगाने) या विषयावरील सदर लघुशोध-प्रबंध मी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूरच्या एम.फिल.(मराठी) पदवीसाठी सादर केला आहे. हा लघुशोध प्रबंध अथवा त्याचा कोणताही भाग मी अन्यत्र कोठेही कोणत्याही परीक्षेसाठी सादर केलेला नाही.

दिनांक : २७-१२-२००८

ठिकाण : सातारा

अभ्यासक

कु.शुभांगी किसन माने

छत्रपती शिवाजी कॉलेज,

सातारा.

• प्रास्ताविक •

शालेय व महाविद्यालयीन जीवनात कथा कलाकृतींचे वाचन केले. याच काळात बाळ फोंडके यांचे विज्ञानसाहित्य वाचनात आले. त्यांच्या विज्ञानकथांमुळे विज्ञान साहित्याकडे बघण्याचा माझा दृष्टिकोण बदलला. विज्ञान साहित्याकडे मी चिकित्सक दृष्टीने पाहू लागले व विज्ञान कथा कादंबऱ्या वाचनाची आवड निर्माण झाली. त्यातूनच बाळ फोंडके यांच्या विज्ञान कथांचा चिकित्सक अभ्यास करण्याचे मी ठरविले. त्यांच्या विज्ञानकथा व त्यातील आधूनिक विज्ञानसूत्र तसेच रहस्यमय गूढ कथा मला आवडल्या.

विज्ञान साहित्यावर आजवर बराच अभ्यास झालेला आहे. परंतू बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथांचा विवेचक अभ्यास झालेला नाही. त्यामुळे प्रस्तूत पुस्तकांचा वाङ्मयीन दृष्टीकोणातून अभ्यास करण्याच्या हेतूने एम्.फिल. पदवीच्या लघुशोधप्रबंधासाठी ''बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथांचा चिकित्सक अभ्यास'' ('खिडकीलाही डोळे असतात' आणि 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' च्या अनुषंगाने) या विषयाची निवड केली आहे.

• विषय निवडीमागील भूमिका :-

डॉ.बाळ फोंडके यांचे नाव विज्ञानकथेत महत्त्वपूर्ण व वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. प्रस्तूत ठिकाणी बाळ फोंडके यांच्या कथेतून वैविद्यपूर्ण स्वरूपाच्या विज्ञानकथांचा अभ्यास एम.फिल. पदवीसाठीच्या लघुशोध प्रबंधात मांडण्याचा प्रयत्न येथे केला आहे. बाळ फोंडके यांचे साहित्य विचारांच्या व वैज्ञानिक दृष्टीने महत्त्वपूर्ण ठरणारे आहे. इतर साहित्याच्या तुलनेत विज्ञानकथा साहित्यप्रकार उपेक्षित राहिलेला दिसतो. त्यामुळे याठिकाणी बाळ फोंडके यांच्या काही विज्ञानकथांच्या आधारे त्यांच्या वैचारिक भूमिका, लेखनातून ज्या रितीने प्रकटलेल्या आहेत त्या मांडणे व विज्ञानसाहित्य विषयाची उपेक्षा कमी करणे हीच या लेखन विषयाची भूमिका आहे. त्यातील 'खिडकीलाही डोळे असतात' व 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' हे त्यांचे कथासंग्रह मला आवडल्याने मी अभ्यासासाठी हे विज्ञानकथासंग्रह निवडलेले आहेत. बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथांचे संशोधन करीत असताना त्यांच्या कथालेखनातील विशेषत्व लक्षात घेऊन प्रस्तूत

लघुप्रबंधाची काही प्रकरणात विभागणी केली आहे. पहिल्या प्रकरणात 'मराठी कथा वाङ्मय आणि विज्ञानकथा' यांचे विवेचन केलेले आहे. यानंतर दुसऱ्या प्रकरणात 'विज्ञानकथेचे स्वरूप, संकल्पना, व्याख्या' यांचा विचार विस्तृतपणे केलेला आहे. नंतर तिसऱ्या प्रकरणात 'बाळ फोंडके यांचे वाङ्मयीन चरित्र' व त्यांच्या विज्ञानकथांची माहिती दिली आहे. चौथ्या प्रकरणात 'खिडकीलाही डोळे असतात' या विज्ञान कथासंग्रहाची चिकित्सा केली आहे. पाचव्या प्रकरणात 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' या विज्ञानकथासंग्रहाचा चिकित्सक अभ्यास केला आहे आणि शेवटच्या सहाव्या प्रकरणात 'उपसंहार' मांडले आहे. विज्ञान साहित्याचा प्रचार व प्रसार व्हावा, सर्वांनी विज्ञान साहित्य लिहावे व वाचावे ही विषय निवडीमागील भूमिका आहे.

• मनोगत •

माझा लघुशोध प्रबंध पूर्ण झाल्याने मला अतिशय आनंद होत आहे. लहानपणापासून शिक्षण घेण्याची जिद्द आणि घरच्यांचा पाठिंबा यामुळे कोणत्याही अडचणीपुढे हात न टेकता शिक्षण पूर्ण केले.

या लघुशोध-प्रबंधाच्या पूर्ततेसाठी प्रत्यक्ष डॉ.बाळ फोंडके यांची भेट मला मोलाची व अविस्मरणीय वाटते. या लघु प्रबंधासाठी मला मदत करणारे बरेच जण आहेत. माझ्या मार्गदर्शिका डॉ.सौ. नलिनी महाडिक यांच्या समर्थ मार्गदर्शनामुळेच मी हा लघुशोध-प्रबंध पूर्ण करू शकले. त्यांच्या सहकार्याने व मार्गदर्शनाने मी उत्साहाने हे संशोधनाचे काम करू शकले. त्यांनी सतत योग्य मार्गदर्शन केल्याने माझ्या हातून हे संशोधन कार्य पूर्ण झाले त्यांची मी शतश: ऋणी आहे.

“ मज कळेना चालताना
दु:ख कसे फुल झाले
कुणाचे दिव्य आशीर्वाद
मज घेऊन आले ”

माझे प्रेरणास्थान माझे वडील श्री.किसन शंकर माने (आप्पा), माझी मम्मी सौ.स्नेहलता किसन माने यांच्या आशीर्वादामुळे, प्रोत्साहनामुळे व बहीण, भाऊ यांच्या सहकार्याने मी या संशोधन कार्यास सुरूवात केली. माझे पती श्री. प्रशांत हणमंत शेडगे व माझे सासू, सासरे, नणंद, दीर यांच्या प्रोत्साहनामुळे व मला वेळोवेळी समजून घेतल्याने मी हे काम पूर्ण करू शकले. या सर्वांची मी शतश: आभारी आहे.

कॉलेजमधील मराठी विभागातील डॉ.सौ.शुभांगी भूतकर, डॉ.शिवाजी पाटील, मानसी लाटकर, सौ.अर्चना चव्हाण यांचे ही मला मार्गदर्शन लाभले. तसेच आमच्या कॉलेजचे प्राचार्य जे.जी.जाधव यांनी संशोधन कामाची चौकशी करून प्रेरणा दिली.

या कामासाठी छत्रपती शिवाजी कॉलेज सातारा, शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर मधील ग्रंथालयाकडून संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, नियतकालिके इ.विज्ञान साहित्य उपलब्ध झाले या सर्वांची मी

आभारी आहे. याशिवाय माझ्या ज्ञात, अज्ञात अशा अनेक शुभचिंतकांचा यामध्ये खारीचा वाटा आहे.

सदर प्रबंधाची आकर्षक बांधणी व कॉम्प्युटर टायपिंग, अत्यंत कमी वेळेत व व्यवस्थित करून देणारे 'डिझाईन पॉईंट' सातारचे श्री. संजयकुमार अवसरे व सौ.साधना इंगवले यांची मी मन:पूर्वक आभारी आहे.

ठिकाण :- सातारा

दिनांक :- २७/१२/२००९.

कु. शुभांगी किसन माने.

अनुक्रमणिका

अ.नं.	प्रकरणांची नावे	पान नं.
१.	**मराठी कथा वाङ्मय आणि विज्ञान कथा**	१ ते ३२
	१. मराठी वाङ्मयातील कथेचा प्रवास	०१
	२. विज्ञान कथेचा प्रारंभ	०८
	३. विज्ञानकथाविषयक मासिके व नियतकालिके	१५
	४. मराठी विज्ञान परिषदेचे कार्य	१८
	५. विज्ञान आणि साहित्य परस्पर संबंध	२०
	६. विज्ञानकथा साहित्याच्या प्रेरणा व वैशिष्ट्ये	२२
२.	**विज्ञानकथा :- संकल्पना आणि स्वरूप**	३३ ते ६५
	१.विज्ञानकथेचे स्वरूप,संकल्पना, व्याख्या	३३
	२. मराठी साहित्यातील विज्ञान कथाकार	४५
	३. मराठी विज्ञान कथेतील विज्ञान	५६
	४. मराठी विज्ञान साहित्य आणि समस्या	६०
	५. विज्ञानकथेचें महत्त्व/गरज	६१
३.	**बाळ फोंडके याचें वाङ्मयीन चरित्र**	६७ ते ८०
	१. बाळ फोंडके कृतीशील कलावंत	६७
	२. बाळ फोंडके यांच्या विज्ञान कथा लेखनामागील प्रेरणा व भूमिका	६९
	३. बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथेचे विशेष	७०
	४. बाळ फोंडके यांच्या विज्ञानकथा	७३
४.	**'खिडकीलाही डोळे असतात' या विज्ञान कथासंग्रहाची चिकित्सा**	८१ ते १०६
	१. 'खिडकीलाही डोळे असतात ' या विज्ञान कथासंग्रहाची रचनाशैली	८१
	२. ' खिडकीलाही डोळे असतात' या विज्ञान कथासंग्रहाची भाषाशैली	९२

	३. ' खिडकीलाही डोळे असतात ' या विज्ञान कथासंग्रहातील व्यक्तिचित्रण	९६
	४. 'खिडकीलाही डोळे असतात ' या विज्ञान कथासंग्रहाचे वेगळेपण	१००
	५. ' खिडकीलाही डोळे असतात ' या विज्ञान कथासंग्रहातील विज्ञान	१०१
५.	**'व्हर्च्युअल रिॲलिटी ' या विज्ञान कथासंग्रहाची चिकित्सा**	१०७ ते १२८
	१. 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' या विज्ञान कथासंग्रहाची रचनाशैली	१०७
	२. 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' या विज्ञान कथासंग्रहाची भाषाशैली	११७
	३. 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' विज्ञानकथासंग्रहातील व्यक्तिचित्रण	११८
	४. 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' या विज्ञानकथासंग्रहाचे वेगळेपण	१२१
	५. 'व्हर्च्युअल रिॲलिटी' या विज्ञान कथा संग्रहातील विज्ञान.	१२३
६.	**उपसंहार**	१२९ ते १३३
७.	**परिशिष्ट संदर्भ ग्रंथ सूची**	१३५ ते १३८

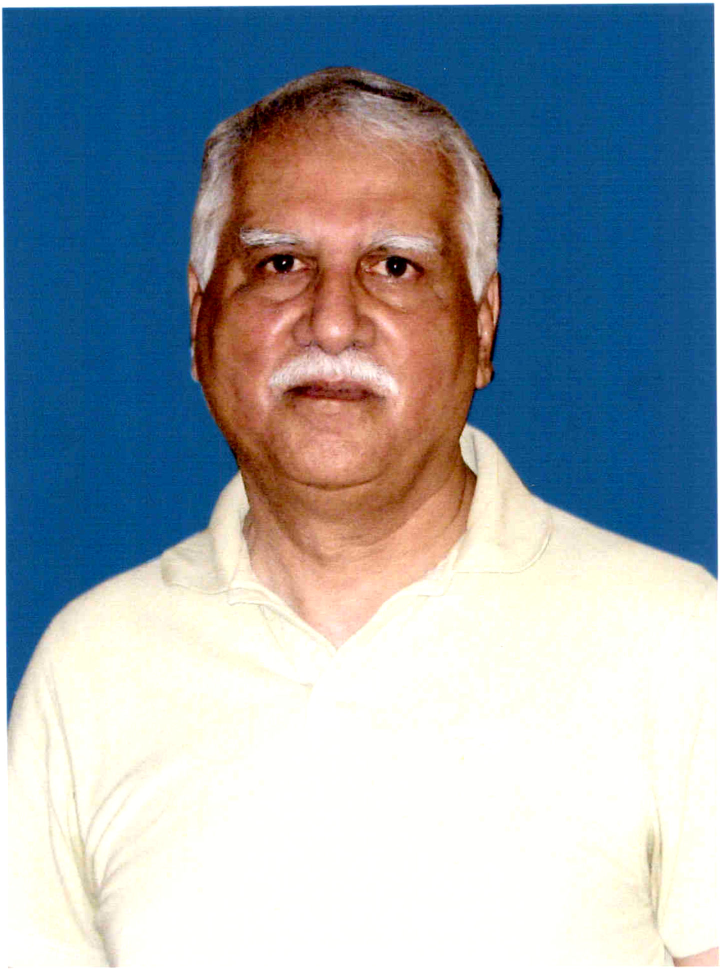

डॉ.बाळ फोंडके